

FILOLÓGIA

FURCSA SZÓ; a laikus borzong, ha hallja. Száraz pedáns szó- és szövegmagyarázókra gondol, csip-csup kérdések csúréscsavarására: a szóbaburkolódzó tudomány elrettentő maszolja mögül rá csak élettelen unalom árad.

Pedig egy fiatal, tehetséges újjörög filológus, Szikutrisz meghatározása szerint a filológia szerepe éppen az ellentéte annak, amit a laikus világ benne lát. Szerinte a halottak világával a kapcsolatot a ránk maradt írásművek képviselik. A szövegeket megszólaltató filológusok munkája tehát hasonló a mágusokéhoz, kik könyvvel a kezükben idéznek szellemeket s kapcsolatot teremtenek a jelen és a fizikailag letűnt múlt között. Az élet értelmét tágtják, az eszményiség felé bővítik. Persze vannak jó és rossz papok és csak a kiválóbbaknak sikerül tökéletesen ez a szellemidézés.

Amikor a magyar görög-latin filológusok, kik e közvéleménytől tartva, egyszerűen kutatóknak nevezték magukat a meghívójukon, első országos értekezletükre egybegyűltek, nyilvánvalóvá lett, hogy a magyar mágusok egészen jól értik mesterségüket, mert sikerült érzetnőök hallgatóságukkal, hogy tudományuk életszerű, hogy a nagyszerű görög-római antikvitáson keresztül ők jutnak legközelebb ahhoz, ami humánus.

De ugyanakkor nemzeti manifesztáció is volt ez a kongresszus, mert bebizonyította, hogy a nyugati és keresztény eredetű magyar műveltség mélyen gyökerezik a görög-latinságban és onnan sem jelszavakkal, sem reformvandalizmussal kitépni halálos veszély nélkül nem lehet.

De még beavatottak előtt is meglepetés volt ennek az első magyar „Philologentag“-nak eredménye: a korszerűtlenség vádjának terhét cipelő görög-latin kutatás bebizonyította, hogy a lelegevőbb kapcsolatban él a század legmodernebb szellemi áramlataival és hogy nemcsak a külföldi szellemi mozgalmakkal tart állandóan lépést, hanem be van építve a magyar szellemi kultúra épületébe: rajta van annak sajátos bélyege, a többi magyar szellemi tudományokkal egyezően azonos cél felé törekszik, sőt, úgy látszik, annak számos emeletét tartja vaskos pillérként.

Az értekezlet vezérmotívuma két szemlélet ellentéte volt, melyek egyike az ókortudományt önmagáért, másika pedig a magyarságtudomány, az ú. n. hungarológia szolgálatába akarja állítani. Az előbbi irány hőstenorját, Kerényi Károlyt, a nagy humanistákat jellemző eszményi lelkesedés fűti, mikor harcba száll azok ellen, kik a hellenizmust más tudományok szolgájává akarják tenni. Szerinte az ó- és újkor

humanizmusa között mélységes ellentét van és kevesli azokat az erőket, melyek az ókortudomány öncélú művelésével foglalkoznak. S valóban, mikor megmutatta előadásában, hogy a modern német tudomány mennyit haladt az ókor helyes átélésében, mikor megértette hallgatóságával, hogy a csak értelemmel közeledő tudóst milyen zavarba hozza például Apolló sok tekintetben ellentétes szerepe, míg a görög vallásos életbe kellő intuícióval elmélyedő számára milyen csodálatos harmóniában oldódik fel az eltávolodásnak, halálnak, északnak, hidegségnek és fénynek és szépségnek ez a nagyszerű istene, akkor igazat adunk neki, az ókori élet és irodalom érzékeny lelkű és nagy tudású ismerőjének, hogy egy emberélet kevés ennyi szépség és fenséges titok megértéséhez és hogy kívánatos volna, ha a magyar tudomány erősebben részt venne az antikvitás bensőségebb, élet-szerűbb megértésének örök európai feladatában.

A másik póluson őrt állók bajnoka Moravcsik Gyula, ki a bizánci irodalom és műveltség magyar és keleti vonatkozásainak tehetséges kutatója és ismeretlen forrásművek módszeres felkutatásával már a magyar őstörténet számos problémáját oldotta meg, hatalmas programúiban fejtette ki a „magyarcélú“ görög-latin filológia feladatait. Idetartozik a Pannónia- és Dácia-kutatás, a bizánci és római örökség felkutatása a magyar föld történetében, melynek nyomait most már az avar korban is megtalálják, aztán a magyar történelem és irodalom bizánci és középkori latin vonatkozásai. Hogy itt milyen meglepetésekre lehetünk még elkészülve, mutatja az a bizánci Konstantinosz Manasses tollából származó panegyricus, mely a magyarok eddig teljesen ismeretlen jellemzését adja 1173-ból és melyet Moravcsik Gyula fedezett fel legújában:

„ ... jó lovú, jól felfegyverzett nép, vassal, páncéllal övezett, Ares rabja, milliónyi tömeg, számtalan ember, több a tenger fövényénél, vítétségben és harciasságban felülmúlja a triballokat, dákokat és gepidákat. Páratlanul merész, féktelenül bátor, független, nem szolga nép, emelt fejű, szabadságszerető, a maga ura. Az örvénylő, bővizű Ister felett lakik, amely több ágra szakadva hánnya hajjait a Fekete-tengerbe. Mérheterlen, végeszakadatlan távolságok választják el birodalmunktól s csak a híre hatol ide, mert a természet ősidőktől fogva az Ister hullámainak tette válaszfalként a két ország közé s tovasiető vízsáncot emelt oda. Learatja a mező és termőföld gyümölcsét, övé a ménest és gulyát tápláló legelők füve. Földje, amelyen juhok legelnek, füves és a szemnek kellemes, a rét és nádas legelője kővér és dús, a buja föld harmatától és vadvizektől áztatott végtelen. Semmiféle úrnak nem szokott adót fizetni, szilaj és önfejű volt világéletében; sokasága felülmúlja a rét fűszálait, karja erős a harcban. Mind nehéz fegyverzetet, dárdát, ércpáncélt viselnek és ragyogó sisakuknak eget veri fénye. Lovuk tízes, nemes, a harcban bátor és szilaj ..

Persze ehhez a szöveghez csak a filológusnak szabad nyúlnia, mert csak az ismeri fel ebben a rendkívül érdekes jellemzésben a homéroszi és egyéb közhelyeket, melyeket természetesen hiteles és jellemző adatok gyanánt nem szabad felhasználnunk. (Ilyen pl. a magyar föld leírása.)

Különösen elhanyagolt a magyarországi latinnyelvű irodalom művelése, s ezt a hiányt legjobban a magyar irodalomtörténet művelői érzik. Moravcsik e hiányt tekintve véve, programját oly fon-

tosnak és annyira magyar feladatnak érzi, hogy szerinte minden erőt ide kellene koncentrálni és az ókortudomány öncélú művelésére csupán megfigyelő posztokat felállítani. Ami, mint láttuk, szintén kissé szűkkeblű felfogás a magyar humanizmus feladatairól.

Szorosan az itt vázolt programhoz csatlakozott Balogh József előadása, ki munkáiban állandóan sürgeti a Katona Lajos halála óta elhanyagolt középkori filológia felkarolásának szükségességét. Örömmel jelenthette, hogy a latinnyelvű magyar középkori irodalom emlékeinek forráskiadása Szentpétery Imre szerkesztésében a megvalósulás stádiumába lépett. Nem kisebb jelentőségű művek kiadásáról van itt szó, mint a régi magyar krónikákról, Szent Gellért műveiről, a magyar legendáriumról: nem egy a magyar történelem eme nevezetes emlékeiből még ma is csak XVIII. századi rossz kiadásban forog a kutatók kezén. Ez a gyűjtemény, ha szabad kissé közönséges kifejezéssel élnem, kellett mint egy darab kenyér; nemcsak nekünk, hanem a külföldnek is, hiszen a németek már fototípiai másolatban adták ki a teljesen kifogyott 1849-i Endlicher-féle kútfőket. Érdekes megállapítása Baloghnak, hogy a praktikusnak, materialistának elhíresztelt Amerika ma az első sorban áll a középkor kutatói között.

Huszi József szegedi iskolája a magyar humanizmus kutatásának szenteli tevékenységét. A Janus Pannonius-monográfia szerzője előadásában vázolta programját és máris meglepő eredményeit: a kiváló kutatóérzékkel megáldott professzor az ismeretlen kéziratok, levelezések egész garmadáját ismertette az értekezleten. A kutatás itt még nagyon is a kezdetén van: Zsigmond koráról és a XVI. századi humanizmusról jóformán még semmit sem tud a magyar tudomány. Az eddigi eredmények inkább a Hunyadiak korára szorítkoznak. A kutatások során egy egészen új Ranzanus-kódex került elő, Vitéz János, Vetési László ismeretlen levelezése az olasz humanistákkal, Callimachus Siculus magyar tárgyú művei, Hunyadi Mátyáshoz intézett oratio-k. Egy lelkes tanítványa: Juhász László meg saját költségén egész vállalatot indított meg a magyar humanizmus forrásműveinek kiadására, melynek a terjesztését a világhírű Teubner-cég vállalta magára.

Horváth Endre azzal lepte meg a hallgatóságot, hogy az általában jelentéktelennek érzett újjörög magyar tanulmányok fontosságát igen széles program keretében bizonyította be. Az újjörög nyelv iránti érdeklődésnek nálunk különben hosszú múltja van és görög professzoraink mind elengedhetetlennek érezték az antikvitas megértéséhez az újjörög nyelv ismeretét. A XVIII. században hozzánk telepedett görögség története, a magyar kereskedelem újjászervezésében vitt nagy szerepe is számos érdekes problémát vet fel a kutató számára. Az általunk elhanyagolt brassói görög levéltárát most adják ki, de népi mi, hanem az oláh akadémia, Jorga vezetése alatt. Reméljük, hogy Horváth Endre programja meg is valósul: éppen tőle, a mai görögség kitűnő ismerőjétől várhatjuk a további eredményeket.

A keleti, ú. n. turáni kultúrkörhöz tartozó ősmagyarország hadviselési módját mindenki ismeri: bizánci források elemzik nagy elisme-

réssel. Darkó Jenő előadásában megkísérelte annak az igazolását, hogy a lovasság alkalmazása az antikvitásban, bár scythia és perzsa hatás alatt, mégis ennek a turáni hadviselésnek utánzásából ered. A nagy vonásokban vázolt fejlődés a részletekben még igazolásra vár, hiszen egy óriási időköz átfogásáról van itt szó. Hozzászólásában Alföldi András leletek idézésével igazolta Darkó sejtését az újabb korra nézve: nemcsak Camuntumban, hanem a brit szigeteken is megtalálták már a sajátságos, aszimmetrikus huniját, holott oda a hunok sohasem jutottak el. A rómaiak tehát átvették a hunoktól hadviselésük technikáját és Aetiusnak is csak így, saját fegyvereikkel sikerült a hunokat leverni.

Szenzáció erejével hatott a két magyar régész: Paulovics István és Alföldi András előadása. Az előbbi egy új leletet mutatott be, melyet Kállay Ödön, a magyar tudomány és régészet iránt oly kiváló érzékkel megáldott szőnyi jegyző adott át a Nemzeti Múzeumnak. Egy három darabra törött bronztábláról van szó, mely a hajdani Bregetio praetoriumának színhelyéről került elő és Nagy Konstantinnak egy eddig ismeretlen katonai törvényét tartalmazza. A törvényt a légió és a lovasság részére a táborban függesztették ki. Nagy Konstantin ekkor még nem volt egyeduralkodó. A tábla ugyanis 312-ből van keltezve, tehát egy évvel előzi meg a világhírű itáliai ütközeteket, melyekben Konstantin ellenfelét, Maxentiust leverte. (Mindenki emlékszik az „In hoc signo vinces“ legendájára.) A bronztábla éppen azt tanúsítja, hogy Konstantin erősen készült már ekkor a leszámolásra, mert igyekezett a katonák kedvében járni: a tábla hallatlanul nagy adómentességet biztosít a birtokkal rendelkező légionáriusoknak és azok hozzátartozóinak, körülírja az elbocsátás, a „honestia missio“ feltételeit és gondoskodik a törvény kifüggesztési módjáról. Sokat vitatott kérdések egész sorát oldja meg egyszerre a magyar földből kiásott bronztábla, melyről még sokat fognak értekezni a szakirodalomban.

Alföldi András előadása minden magyar ember érdeklődésére igényt tarthat, mert a magyar szent korona alakjának történetét elemezte benne a népvándorlás történetének és a magyar föld római archeológiájának legkiválóbb ismerője. A Nemzeti Múzeum egyik legnagyobb kincséből, az eskütéri híd pesti hídfőjének építéskor a Duna medréből előkerült pántos drágaköves római sisakból indult ki magyarázatában. Igazolta, hogy ilyen díszes sisakokat csak az antik vezérkari tisztek, a „schola armaturarum seniorum“ tagjai viselhettek. Innen veszik át ezt a sisakformát a hadvezérekből felemelkedett császárok, kik közül elsőnek Nagy Konstantin érmein és ábrázolásain tűnik fel a drágaköves fejtakaró. Valószínű, hogy a vonalas barbár ornamentika és drágaköves dísz germán hatás alatt került rá a római katona sisakjára. A pántok a sisak megerősítésére szolgáltak. Ebből a sisakból fejlődik ki a királyok koronája, de a legkorábbi időkben még sisakkal borítják fejüket a királyok is. Mikor aztán a kereszténység jele rákerül a sisakra, már teljesen elveszett a sisak harci jellege. Hitvédelem ezután a királyok legelső feladata s így jut Sylvester pápa jóvoltából Szent István is apostoli missziójának jelvényéhez.

Ennyi szép eredménnyel, tervvel, lelkesedéssel bizonyította be a magyar humanizmus létjogosultságát, virulását, életerejét és főleg magyarcélúságát, a magyar műveltséggel való szerves összefüggését. És az előadók optimizmusa átragadhatott a hallgatóra is. Az egyik előadó Marót Károly, az antik szellem jövőjéről elmélkedve megállapította, hogy minden kihagyás, görögtelen intermezzók ellenére is az európai idealizmus mindenkor visszatér az antikvitáshoz, mint maximális értékhez. Mint tanár is az általában a chauffeur-típusba sorolt magyar ifjúság körében igen biztató jeleit észlelte az újhumanizmus iránti érzékenységnek. Nem az esztétikai humanizmus, hanem egy új, életszerűbb felfogás iránti érzékenységről van itt szó. Minden rossz tanterv, leépítés, alacsony átlagembert növelő ú. n. praktikus ismeretek és sporttúltengés dacára az embert kiképző antikvitásnak a magyar kultúrát is formáló hatása a magyar középiskolából kiírt-ható nem lesz.

„SZÁLLÓK AZ ÚRNAK“ (vagyis „szolgálók az úrnak“) a címe annak a kedves kötetnek, melyet Kertész Manó, a jeles nyelvész legújabban közrebocsátott. A „Szokásmondások“ szerzője, a magyar jelentéstan kiváló művelője most azzal lepi meg a magyar tudományos életet és a nagyközönséget, hogy az udvarias magyar beszédet vizsgálva, feltámasztja a régi magyar idők hangulatát és e mellett becses társadalompszichológiai és szellemtörténeti megállapításokat tesz. A laikus ember nem is sejti, mennyi múlt élet van egy-egy nyelvi kifejezésben. Ezt csak a nyelvész tudja, ki a nyelvalakok használatát végigkíséri a történelmi időben és látja felbukkanásukat, letűnésüket, emelkedésüket és értéktelenedésüket.

Valóban értékekről van itt szó, mert éppen az udvariasság kifejezései azok, melyek a társadalmi használat folytán lefelé terjedve, elég rövid idő alatt veszítik el értéküket. (Emelkedésre talán csak a „nagyasszonyát idézhetnék, mely régebbi előkelő használatából előbb lesülyedt, majd a XIX. század végén újra felemelkedett.) Címek, címzések, megszólítások, köszönő és elköszönő formulák, tegezés, magázás és önözés, megkerülő fordulatok jönnek itt szóba. Ur, urambátyám, nemes, nemzetes, bizodalmas, kegyes, szerelmes, magas, nagyságos, méltóságos, kegyelmes, tisztelt úr, tisztelendő, maga, ön, kegyed, bátorodom, méltóztassék, tessék, alázatos szolgája, igaz híve s más efféle áll az egyes fejezetek címében.

A könyv legérdekesebb eredménye szellemtörténeti jellegű, bár a szerző óvakodik összefoglaló fejezetben tanulmányának eredményeit levonni. Többször olvassuk azonban, hogy a XVII. századi barokk udvari műveltsége, melyhez a XVIII. században az érzelmesség kultusza járul, fakasztotta lei a magyar udvariasság ma is használt fordulatainak legtöbbszörét, de se szeri, se száma azoknak a barokkos fordulatoknak, melyek azóta letűntek. A magyar társadalom ismerője tudja, mekkora szerepet visz még ma is nálunk a cím, a beszédben vagy írásban kifejezett rang. Nem valami dicséretes érzéseken, a

¹ Révai-kiadás.

meghunyaszkodáson, megalázkodáson és a felülről lefelé távolságot tartó gőgön, a legostobább emberi érzésen alapul ma már e kifejezések legtöbbje. Abban a korban keletkeztek, mikor az újkori, XVI. századi feudalizmus kialakult (híve, alázatos szolgája); másrészt meg a csillogó bécsi udvar etikettjének, naprendszerének emlékei ezek a ma már minden reális tartalmukat veszített címek és formulák. Természetesen akadnak sokkal régiebb időben is: ilyen az „úr“, mely az Árpád-kori fejedelem és a trónörökös jelöléséből sülyedt mai általános használatába. Az „úriember“ azonban már barokk fogalom és az udvari eszményember XVII—XVIII. századi eszményét képviseli a mai nyelvben, mely már csak üres, külsőleges kritériumokon alapuló, távolságtartó jelentést biztosít a szónak. A mai meghunyaszkodó kor divatos „mél-tóztassék“-ja már a XVI. században bukkan fel, mint a „dignetur“ fordítása.

Elfeledett régi magyar hangulatok fogják el az olvasót, mikor a többnyire régi magyar levelekből összegyűjtött anyaggal megismerkedik. A szerző a magyar nyelvnek egy egészen elhanyagolt területét kutatta itt fel és nagy kíváncsisággal várjuk a végszóban megígért tanulmányt, mely a köznyelv és az osztálynyelv kialakulását tárgyalja. Egy efféle zárófejezet ebben a könyvben is elkelt volna, mert nem minden olvasó tudja levonni a sok részletmegfigyelés következményeit.

„A nyelv sokszor bölcsebb, mint aki használja“, mondta a filológusok kongresszusán az egyik előadó. Ezt a tanulságot tarthatjuk meg a magyar udvariasságról érkező könyvből is. A filológus dolga, hogy a nyelvet megszólaltassa az utókor tanulságára, mert a közember csak praktikus eszköz gyanánt használja és képtelen arra, hogy kívülről, objektív módszerekkel közeledjék feléje. Ezt nem ártana annak a sok laikusnak is szem előtt tartania, aki filológiai képzettség nélkül lelkesen, de sokszor türelmetlenül és szinte mindig hibásan „nyelvész-kedik“.

ECKHARDT SÁNDOR